

5. Ребрик Ю.С. Проблема трактування категорій «ліквідність» та «платоспроможність» у банківській діяльності / Ю.С. Ребрик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Випуск 28. – С. 93–99.
6. Жадан Ю.С. Теоретичні аспекти платоспроможності банку / Ю.С. Жадан // Управління розвитком. – 2013. – № 23(163). – С. 142–143.
7. Вдовенко Л. Платоспроможність підприємств: сутність та методика розрахунку показників / Л. Вдовенко // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 10. – Частина 2. – С. 27.
8. Міщенко В.І. Банківські операції: Підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – С. 84–85
9. Руснак Ю.І. Правове регулювання ліквідності та платоспроможності банків / Ю.І. Руснак // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. – Серія ПРАВО. – Випуск 36. – Том 2. – С. 58–61.
10. Собчук Ю. Банки у правовідносинах неспроможності / Ю. Собчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbisnbuv/cgiirbis64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2013_2_9.pdf.
11. Шестаак Л.В., Веремієнко С.В. Причини банкрутства банків у країнах, що розвиваються [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_3/26.pdf.
12. Олійник А.В. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні / А.В. Олійник, І.В. Воловник // Економіка та суспільство – Мукачівський державний університет. – 2016. – Випуск 6. – С. 300–307.
13. Guidelines for identifying and dealing with weak banks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/publ/d330.pdf>.
14. Шептуха О.М. Управління ризиком ліквідності і платоспроможності банку / О.М. Шептуха, М.М. Волвенкова, О.О. Коротка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/156.pdf>.

СТАДНІК І. В.,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права
(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

УДК 346.11

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю присвячено аналізу поняття та змісту ефективності механізму господарсько-правового регулювання. Обґрунтовується значення ефективності механізму господарсько-правового регулювання як внутрішньої властивості самого механізму і як результату його дії.

Ключові слова: механізм господарсько-правового регулювання, ефективність механізму господарсько-правового регулювання, економічна ефективність, соціальна ефективність, юридична ефективність.

Статья посвящена анализу понятия и содержания эффективности механизма хозяйственно-правового регулирования. Обосновывается значение эффективности механизма хозяйственно-правового регулирования как внутреннего свойства самого механизма и как результата его действия.

Ключевые слова: механизм хозяйственно-правового регулирования, эффективность механизма хозяйственно-правового регулирования, экономическая эффективность, социальная эффективность, юридическая эффективность.

The article analyzes the concept and content of the economic-legal regulation mechanism's effectiveness. The value of efficiency of the mechanism of economic-legal regulation was substantiated in two aspects: as the internal attributes of the mechanism, and as a result of its actions.

Key words: mechanism of the economic-legal regulation, efficiency of the mechanism of economic-legal regulation, economical efficiency, social efficiency, legal effectiveness.

Вступ. Однією зі значущих гарантій позитивного розвитку господарської системи та економіки у цілому є ефективний механізм господарсько-правового регулювання. Ефективність виступає ключовим поняттям господарської практики, оскільки у ній виражається сукупність найбільш загальних, істотних і стійких зв'язків та відносин результатів господарської діяльності та зроблених у ході її витрат, втілюється узагальнений підсумок використання факторів проведення, якості й плодотворності їх поєднання [1, с. 553]. Тому закономірно, що саме економіка була історично першою сферою використання та розробки поняття «ефективність». Не менш значущою ця категорія у контексті дослідження та оцінки дії права є і для юриспруденції.

Так, ефективність правових норм досліджувалася С. О. Жинкіним [2], О. С. Луствою [3], ефективність правового регулювання аналізується у роботах О. В. Малько [4], ефективність господарсько-правової роботи оцінюється І. Є. Замойським [5], якість і ефективність господарського законодавства в умовах ринку обґрунтовується В. Ф. Прозоровим [6], антропологічний і евристичний аспекти ефективності права аналізуються В. В. Завальнюком [7] та ін.. Разом з тим, проблематика ефективності господарсько-правового регулювання не вичерпується названими та багатьма іншими ґрунтовними дослідженнями, оскільки залишається низка дискусійних питань, зокрема визначення поняття ефективності механізму господарсько-правового регулювання, її змісту та критеріїв оцінювання.

Постановка завдання. Метою цієї статті є уточнення поняття ефективності механізму господарсько-правового регулювання, обґрунтування її сутнісної характеристики.

Результати дослідження. В юридичній науці, насамперед у рамках загальнотеоретичних досліджень, аналізується ефективність права, правового регулювання, правових норм, актів застосування права і т.п. При цьому під ефективністю права (правового регулювання) розуміється:

– здійсненість права, яка визначається загальновідомістю, зрозумілістю та несуперечністю правових норм, їх системністю, домірністю соціальних цілей норм і юридичних засобів досягнення цих цілей, забезпеченістю права діючою системою органів правосуддя та інших правоохоронних органів [8, с. 93];

– здійснена метацінність, результативна цінність або ціннісна результативність, якість реалізованої цінності (корисності) [4, с. 61-62];

– поєднання статичного аспекту (ступінь сталості регулятивного впливу), динамічного аспекту (можливість правового врахування суспільних змін) і евристичного аспекту (можливість перспективного розвитку регулювання) [9, с. 5].

Аналіз цих та інших підходів до визначення поняття та змісту ефективності права дозволяє зробити ряд умовиводів, які можуть бути взяті за основу при обґрунтуванні поняття ефективності механізму господарсько-правового регулювання.

Ефективність права (правового регулювання) пов'язується також з потенційною можливістю правової норми впливати на суспільні відносини. Дійсно, внутрішні властивості правової норми (правил-припис, загальнообов'язковість, формальна визначеність, забезпеченість державою) обумовлюють її можливості у реальному регулюванні відносин. Крім того, правова норма являє собою пусковий елемент механізму господарсько-правового регулювання, оскільки вона закріплює юридичні засоби, що забезпечують можливу або належну поведінку суб'єктів господарювання (зокрема, характер суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, тип їх зв'язку між собою, санкції та т.п.). Усі інші елементи механізму господарсько-правового регулювання юридично підпорядковані нормам права. Таким чином, якість господарсько-правових норм обумовлює їхню здатність до виконання специфічних функцій у зазначеному механізмі [10, с. 75]. Однак представляється невірним зведення ефективності механізму господарсько-правового регулювання винятково до ефективності самої норми, оскільки прогнозована здатність норми впорядковувати суспільні відносини може з тих або інших причин залишитися нереалізованою, оскільки правові норми діють не відокремлено, а у комплексі з іншими елементами механізму господарсько-правового регулювання (суб'єктивними правами і юридичними обов'язками, актами їх реалізації та актами застосування права), що дозволяє говорити, зокрема, про ефективність актів реалізації прав і обов'язків, ефективність правозастосування у сфері господарювання. До того ж дія самого механізму опосередкована іншими зовнішніми об'єктивними та суб'єктивними факторами і процесами, які можуть не тільки підсилити його регулятивний потенціал, але й мінімізувати його дію або звернути його на шкоду інтересам господарюючих суб'єктів, суспільства, держави.

По суті, ефективність механізму правового регулювання господарських відносин являє собою певну міру корисності господарсько-правового регулювання з урахуванням досягнення соціально-корисних цілей і отриманих результатів. У той же час слід визнати неможливість математично строгого виміру частки ефекту від функціонування механізму господарсько-правового регулювання у загальному результаті здійснення державного управління у сфері господарювання та економіки у цілому. Остання обставина обумовлена складністю системних зв'язків зазначеного механізму зі сферою господарювання, різноманіттям факторів, що впливають на господарські відносини і опосередковують

функціонування самого механізму. У цьому зв'язку необхідно розмежування регулятивного ефекту функціонування механізму господарсько-правового регулювання та результатів, що є наслідком впливу на сферу господарювання інших факторів.

У контексті викладеного певний інтерес представляють висновки К. Моллнау [11, с. 73], які дозволяють охарактеризувати ефективність механізму господарсько-правового регулювання як вираження: а) ступеня збігу дії правових норм з об'єктивними економічними законами та відбиття у правових нормах відповідних соціальних цілей; б) ступеня раціональності дії зазначеного механізму, тобто досягнення даними засобами максимального результату або досягнення даного результату з мінімальними витратами; в) ступеня швидкості реагування господарсько-правового регулювання на потреби суспільства; г) ступеня погодженості між необхідним та існуючим способами господарсько-правового регулювання.

Викладене дозволяє розглядати ефективність механізму правового регулювання господарських відносин як його внутрішньої властивості, що виражає здатність здійснювати реальний позитивний вплив на відносини господарювання у заданому напрямку (господарський правопорядок) у конкретних соціально-економічних умовах. При цьому сама здатність даного механізму забезпечувати переведення нормативного господарсько-правового припису у реальні (фактичні) відносини та досягнення соціально-корисних цілей визначається його системністю, оптимальністю, внутрішньою погодженістю, соціальною обумовленістю. Слід враховувати, що всі господарсько-правові засоби, які утворюють зазначений механізм, з одного боку, перебувають у органічному взаємозв'язку та певною мірою взаємообумовлюють один одного, визначаючи загальну якість, загальну оцінку стану механізму правового регулювання господарських відносин. З іншого боку, кожний з цих елементів може відігравати відносно самостійну роль, вступати у суперечність з іншими. По суті, кожний з них характеризує різні сторони взаємодії у механізмі господарсько-правового регулювання, його розвитку та відповідну роль у забезпеченні ефективності.

У широкому сенсі ефективність дії механізму господарсько-правового регулювання пов'язана зі ступенем збалансованості публічних і приватних інтересів та може розглядатися як здатність дієво вирішувати назріваючі конфлікти та тим самим знижувати рівень соціальної напруги у сфері господарювання. При цьому слід виходити з того, що останній являє собою функціонуючу систему цілеспрямованої дії, ефективність якої може бути визначена як оцінка рівня її функціональності у динамічному стані. Іншими словами, ефективність механізму господарсько-правового регулювання являє собою не просто його внутрішню властивість, але і певну якість його дії.

У той же час зведення ефективності механізму господарсько-правового регулювання винятково до співвідношення між результатом дії механізму і цілями регулювання представляється однобічним, оскільки «при такому підході цілі правового регулювання свідомо виводяться із зони критичного аналізу та виступають як абсолютний критерій, еталон їх ефективності [6, с. 109-110]», тобто передбачається, що господарська політика, якій підкорені всі приватні цілі окремих норм господарського законодавства, завжди у всіх аспектах абсолютно безпомилкова: усі господарські рішення ухвалюються вчасно, вони у повному обсязі без яких-небудь викривлень переводяться на мову права, а все попереднє господарське законодавство настільки ж одночасно приводиться у відповідність із новими вимогами у сфері господарювання. Виходячи з цього, представляється необхідною чітка вказівка на соціальну корисність цілей господарсько-правового регулювання, що дозволить уникнути їхньої фетишизації.

У той же час ефективність механізму господарсько-правового регулювання виступає у формі якогось кількісного показника, що відображає ступінь відповідності реальних господарських відносин типовій моделі, закладеній у даному механізмі. Отже, ефективність механізму господарсько-правового регулювання втілює і кількісну характеристику співвідношення мети впорядковуючого впливу, її нормативного моделювання та реалізації оптимальної моделі рішення.

Представляється, що цілі господарсько-правового регулювання умовно можна розбити на три групи:

- 1) економічні (підвищення ефективності суспільного виробництва на основі забезпечення росту ділової активності суб'єктів господарювання та розвитку підприємництва);
- 2) соціальні (забезпечення соціальної спрямованості суспільного виробництва);
- 3) юридичні (затвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України, сприяння гармонізації її з іншими економічними системами).

Отже, зміст ефективності механізму господарсько-правового регулювання повинен розглядатися в аспекті трьох її складових – економічної, соціальної, юридичної.

Економічна мета правового регулювання господарських відносин полягає у широкому і активному використанні правових засобів для досягнення кінцевих результатів господарської діяльності, що забезпечують одержання найбільших результатів при найменших витратах, тобто економічна

ефективність механізму господарсько-правового регулювання певною мірою збігається з економічністю. При цьому, виходячи зі сформульованого у літературі підходу [11, с. 62], функціонування механізму господарсько-правового регулювання може бути визнане або економічним, або нейтральним, або неекономічним.

У цьому сенсі економічна ефективність механізму господарсько-правового регулювання являє собою «єдину якісно-кількісну характеристику результативності господарювання [1, с. 553]» і відображає підвищення ефективності виробництва, зростання його прибутковості, а також характеризує його взаємини із зовнішнім середовищем – сферою господарювання.

Ефективність механізму господарсько-правового регулювання безсумнівно повинна відображати і позитивний соціальний ефект, оскільки необхідність врахування соціальних цілей визначається самою сутністю державного управління у сфері економіки на сучасному етапі. Так, на думку Т. Желюк, при оцінці доцільності втручання держави у працю ринку необхідно виходити із цілей державного регулювання, що є бажаними для інтересів суспільства:

1) захист інтересів як громадян, так і суб'єктів господарювання від тих негативних наслідків, які можуть породжувати для них ринкові відносини;

2) забезпечення реалізації окремих суспільних інтересів, які не може реалізувати дія ринку (забезпечення суспільної безпеки, соціальний захист громадян, охорона навколишнього середовища, забезпечення розподілу та перерозподілу ВВП і т.п.) [12, с. 28].

Це перегукується і з позицією А. В. Малько [4], який характеризує ефективність механізму правового регулювання за допомогою категорії «подолання перешкод», що виражають незадоволення суб'єктом господарювання власних і суспільних інтересів (змістовний або соціальний аспект) або відсутність вирішального юридичного факту (формальний або правовий аспект).

Як видно, соціальні цілі державного управління у сфері господарювання так чи інакше пов'язані з мінімізацією негативних проявів ринку, у силу чого вони можуть бути об'єднані: забезпечення соціальної спрямованості економіки на основі балансу приватних і публічних інтересів.

Таким чином, соціальна ефективність механізму правового регулювання господарських відносин характеризує ступінь досягнення соціальних параметрів у сфері господарювання, що може характеризуватися як «більш віддалена соціальна мета, що перебуває поза безпосередньою метою правового регулювання [11, с. 49]». По суті, соціальна ефективність являє собою міру корисності результату функціонування механізму господарсько-правового регулювання як узагальненого вираження раціональної організації засобів господарсько-правового регулювання, що забезпечує практичне досягнення позитивного (прогнозованого або необхідного) ефекту для суб'єктів господарювання, суспільства та держави.

При цьому в окремих випадках економічні і соціальні цілі сумісні та односпрямовані, однак найчастіше вони суперечать і взаємовиключають один одного. Саме останнє обумовлює необхідність виділення юридичної ефективності механізму господарсько-правового регулювання, яка може бути охарактеризована як ступінь досягнення суспільного господарського порядку в економічній системі. Однак, таке розуміння дозволяє зробити висновок, що юридична ефективність є частиною соціальної ефективності механізму господарсько-правового регулювання, оскільки встановлення суспільного господарського порядку можна розглядати як соціальний ефект у силу значущості порядку для соціуму. З цих позицій соціальна ефективність механізму господарсько-правового регулювання, що передбачає взаємодію «активного» (економічного) і «соціально необхідного нормативно-правового» елементів, виступає в якості самої широкої категорії.

У той же час дійсна роль юридичної ефективності механізму господарсько-правового регулювання проявляється саме у випадку суперечностей економічних і соціальних цілей його функціонування. У цій ситуації юридична ефективність характеризується ступенем ув'язки економічних і соціальних цілей, зняття суперечностей між ними і тільки на цій основі досягненням господарського правового порядку. Таким чином, юридична ефективність механізму господарсько-правового регулювання повинна оцінюватися з погляду забезпечення балансу між економічною та соціальною ефективністю.

Отже, економічна ефективність механізму господарсько-правового регулювання характеризує співвідношення результатів з витратами, соціальна ефективність – ступінь досягнення соціальних параметрів, а юридична ефективність – ступінь досягнення суспільного господарського порядку на основі узгодження економічних і соціальних цілей правового регулювання відносин господарювання.

Висновки. У силу викладеного, ефективність механізму господарсько-правового регулювання являє собою оціночну якісно-кількісну характеристику результативності його функціонування, обумовлену його внутрішніми властивостями, що виражається у максимальному досягненні господарського правового порядку при мінімальних витратах на основі балансу економічних і соціальних інтересів (цілей).

Вона (ефективність) виражається у найбільшій корисності результату використання механізму господарсько-правового регулювання суб'єктами господарських відносин у процесі досягнення конкретних соціально-корисних цілей, що, у свою чергу, передбачає оціночний характер ефективності, її відносність (оскільки параметри ефективності не є абсолютними величинами), зв'язок із зовнішнім середовищем (сфера господарювання), якісно-кількісну характеристику (ефективність як внутрішня властивість самого механізму і позитивна результативність його дії).

По суті, ідеальний з позиції ефективності стан механізму господарсько-правового регулювання можна визначити як оптимальне функціонування всіх структурних елементів, коли цілі та завдання досягаються з найменшими витратами наявних у системі ресурсів. Зі змістовної сторони ефективність механізму господарсько-правового регулювання проявляється у «безшумному», безперешкодному розвитку господарських правовідносин, у збереженні та зміцненні господарського порядку без втручання правозастосовних органів (крім випадків, коли таке втручання є необхідним з погляду закріпленої у законодавстві процедури).

Представляється також, що визначення змісту ефективності механізму господарсько-правового регулювання у контексті єдності трьох її складових (економічної, соціальної і юридичної), дозволить по-новому глянути на проблему її критеріїв.

Список використаних джерел:

1. Николаев М. В. Содержание категории «эффективность» / М. В. Николаев // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия «Экономика и финансы». – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ. – 2005. – Выпуск 1. – С. 553-559.
2. Жинкин С. А. Некоторые аспекты понятия эффективности норм права / С. А. Жинкин. // Правоведение. – 2004. – № 1. – С. 191-196.
3. Лустова О. С. Понятие, критерии и условия эффективности правовых норм / О. С. Лустова // Вестник Челябинского государственного университета: Серия 9 «Право». – 2004. – № 1 (7). – С. 22-29.
4. Малько А. В. Эффективность правового регулирования / А. В. Малько // Правоведение. – 1990. – № 6. – С. 61-67.
5. Замойский И. Е. Эффективность хозяйственно-правовой работы / И. Е. Замойский. – Киев : Наукова думка, 1982. – 170 с.
6. Прозоров В. Ф. Качество и эффективность хозяйственного законодательства в условиях рынка / В. Ф. Прозоров. – М. : Юридическая литература, 1991. – 160 с.
7. Завальнюк В. В. Эффективность права: антропологичний та євроінтеграційний аспекти / В. В. Завальнюк // Lex portus. – 2017. – № 1(3). – С. 39-49.
8. Лейст О. Э. Сущность права: Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Юридический факультет. – М. : Зерцало-М, 2002. – 279 с.
9. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Мельник ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.
10. Стадник И. В. Статика и динамика механизма хозяйственно-правового регулирования / И. В. Стадник // Право і суспільство. – 2016. – № 5. – С. 72-77.
11. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М. : Юрид. лит., 1980. – 280 с.
12. Желюк Т. Організаційні та методичні підходи до реалізації та оцінки ефективності регуляторної політики як конкурентоспроможного інструмента державного регулювання економіки / Т. Желюк // Вісник ТНЕУ. – 2007. – № 3. – С. 26-37.

